

Розділ I

Економічна теорія

УДК 338.432 (477)

С.В. Кальний
здобувач,
кафедра фінансів та банківського бізнесу,
Університет економіки та права «КРОК»

Оцінка економічної безпеки сільського господарства України

У статті здійснено аналіз економічної безпеки сільського господарства України в розрізі регіонів за 2012 р. і визначено основні завдання розвитку сільського господарства в напрямі підвищення його економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека сільського господарства, метод головних компонент, ранжування, діалектика негативів.

С.В. Кальний
соискатель,
кафедра финансов и банковского бизнеса,
Университет экономики и права «КРОК»

Оценка экономической безопасности сельского хозяйства Украины

В статье осуществлен анализ экономической безопасности сельского хозяйства Украины в разрезе регионов за 2012 г. и определены основные задачи развития сельского хозяйства в направлении повышения его экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность сельского хозяйства, метод главных компонент, ранжирование, диалектика негативов.

S.V. Kalnyi
External PhD Student,
Finances and Bank Business Department,
“KROK” University

Evaluation of Agriculture Economic Security of Ukraine

The paper presents the analysis of economic security of agriculture of Ukrainian regions in 2012 and the major goals of agriculture development in the direction of enhancing its economic security are defined.

Keywords: agriculture economic security, principal component analysis, ranking, negative dialectics.

Постановка проблеми

Технократична концепція розвитку вітчизняного сільського господарства призвела до створення енерго- та ресурсномісткої моделі ведення аграрного виробництва, яка не забезпечує раціонального природокористування та призводить до занепаду сільських територій.

Продуктивність агроecosистем, якість і комфортність життєвого середовища, екологічне та економічне благополуччя населення регіону забезпечується лише за умови, коли завдання соціально-економічного розвитку формуються в контексті можливостей природних комплексів витримувати антропогенне навантаження. Отже, забезпечення економічної безпеки сільського господарства вимагає комплексного підходу до ведення господарської діяльності в контексті екологічно обґрунтованого використання природно-ресурсного потенціалу та з урахуванням соціальної відповідальності виробників у межах сільських територій.

Стратегія соціально-економічного розвитку держави та окремих регіонів повинна формуватися з урахуванням пріоритету екологічної та соціальної складових шляхом оптимального поєднання ринкових та адміністративних важелів регулювання відносин між виробниками, суспільством і природним середовищем. Зміцнення економічної безпеки сільського господарства, збереження агроландшафтів і розвиток сільських територій повинно забезпечуватися шляхом інтеграції екологічного та економічного підходів у галузевому та територіальному управлінні, де центром відповідальності стають місцеві органи влади. Основою для прийняття відповідних управлінських рішень є діагностика економічної безпеки в розрізі регіонів шляхом обґрунтованого застосування попередньо визначеного методологічного підходу. У свою чергу, методологічні розробки повинні забезпечувати виокремлення тих факторів економічної безпеки, що піддаються формалізації та моделюванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання діагностики та зміцнення економічної безпеки сільського господарства перебуває у площині наукового дослідження сучасних проблем теорії та методології оцінювання галузевої та регіональної економічної безпеки. Дослідження сутності економічної безпеки, методології її оцінювання та проблем підвищення на всіх рівнях управління подано в роботах В.Н. Амітана [1], З.С. Варналія [3], Я.А. Жаліла, М.І. Камлика, В.І. Мунтіяна, А.М. Сундука [9] та інших. Особливості економічної безпеки у сфері АПК та питання оцінювання окремих складових економічної безпеки сільського господарства досліджуються в роботах О.В. Бігдана [2], В.О. Жмуденка [4], О.Л. Попової [5], П.Т. Саблука, Д.К. Семенди, А.Г. Светлакова, Л.А. Хромушиної [10], О.В. Шабінського [11] та інших.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Проблеми оцінювання та підвищення рівня економічної безпеки в контексті економіки сталого розвитку, у тому числі в сільському господарстві, вимагають на сьогодні особливої уваги науковців. Наразі не існує єдиного обґрунтованого підходу до діагностики економічної безпеки сільського господарства. Отже, подальшого дослідження потребує визначення методології оцінювання економічної безпеки у сфері сільськогосподарського виробництва та встановлення пріоритетності факторів економічної безпеки з урахуванням галузевих і регіональних особливостей.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення завдань розвитку сільського господарства в напрямі зміцнення його економічної безпеки шляхом виявлення ключових факторів економічної безпеки та на основі аналізу економічної безпеки сільського господарства України в розрізі регіонів.

Вклад основного матеріалу дослідження

Загальна практика оцінювання економічної безпеки будь-яких систем на різних рівнях управління охоплює три основні підходи: на основі аналізу факторів економічної безпеки, шляхом бального оцінювання її рівня, а також на основі розрахунку агрегованого показника. Оцінювання економічної безпеки шляхом аналізу факторів включає розрахунок окремого набору показників для характеристики кожного фактора, а також – у разі проведення дослідження в розрізі регіонів – здійснення ранжування. Комплекс показників економічної безпеки відіграє ключову роль у діагностиці стану соціально-економічної системи та відкриває можливості для коригування такого стану на основі розроблення відповідних моделей.

Оскільки сільське господарство характеризується відповідними галузевими особливостями та функціонує у специфічних соціально-економічних умовах, що склалися в Україні, видається неможливим механічне перенесення відомих та апробованих методичних підходів на виконання завдань цього дослідження. Система показників економічної безпеки сільського господарства регіону повинна відображати реальний рівень її економічної, екологічної та соціальної складових, а також давати змогу виявити небезпечні тенденції в розвитку регіону та запобігти переходу відповідної економічної системи до катастрофічного стану.

Оскільки на сільське господарство постійно впливають різні загрози, воно часто виходить із безпечного стану та опиняється в точках нерівноваги. Економічно безпечна система описується рівнянням із багатьма частково залежними змінними, вирішення якого є надскладним завданням. При цьому сумнівними є спроби затвердження універсальних порогових значень і застосування встановленого набору критеріїв до будь-яких регіонів і часових періодів. Отже, головним завданням у ході оцінювання економічної безпеки є виявлення уніфікованих принципів, що конструюють її основу та дають змогу передбачити появу загроз, мінімізація збитків від них, а також визначення форм прояву економічної безпеки.

У ході оцінювання економічної безпеки повинен здійснюватися якісний і кількісний аналіз її складових, однак отримання об'єктивного результату, на наш погляд, забезпечується застосуванням конкретних статистичних даних, мінімальним використанням бальних оцінок, а також виявленням тих факторів економічної безпеки, яким властивий тісний кореляційний зв'язок із залежними змінними, що характеризують її окремі складові.

Проведений аналіз рівня економічної безпеки сільського господарства регіонів дає змогу оцінити в комплексі його економічний та екологічний стан, соціальну напруженість у сільській місцевості, а також окреслити основні групи загроз. Для розрахунку рівня економічної безпеки сільського господарства за 2012 р. у розрізі регіонів застосуємо спочатку метод головних компонент, що дає змогу виявити першопричини кореляції ознак і змістовно їх інтерпретувати.

Припускається, що обрані ознаки є індикаторами властивостей, які безпосередньо не вимірюються. На основі статистичних даних [6; 7; 8] обрано ознаки для побудови моделі головних компонент: Var1 – виручка від реалізації сільсько-

господарської продукції на одного працівника, Var2 – рентабельність сільськогосподарської діяльності, Var3-Var6 – питома вага виручки від реалізації окремих видів продукції в загальній виручці сільськогосподарських підприємств, у тому числі: Var3 – зернових і зернобобових, Var4 – кукурудзи, соняшника та ріпака, Var5 – цукрових буряків, Var6 – свиней на м'ясо; крім того Var7 – середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві, Var8 – рівень зайнятості в сільській місцевості, Var9 – питома вага сільськогосподарських угідь у загальній площі земель регіону, Var10 – питома вага посівних площ у сільськогосподарських угіддях. Ознаки було обрано, виходячи з наступного:

- виробничі показники відображають переважаючі на цей час, а також традиційні напрями галузей рослинництва та тваринництва;
- показники використання земель включають три основні характеристики землекористування регіону – посівні площі, сільськогосподарські угіддя та загальна площа земель;
- з-поміж показників рентабельності та прибутковості рентабельність сільськогосподарської діяльності є найбільш спеціалізованим показником, вплив на який оперативного управління бухгалтерським обліком є мінімальним;
- виручка в розрахунку на одного працюючого, середньомісячна заробітна плата та рівень зайнятості є показниками, що характеризують використання людського капіталу в сільській місцевості.

Таблиця 1

Внесок компонент у сумарну варіацію моделі головних компонент економічної безпеки сільського господарства України за 2012 р.

№ компоненти	загальна дисперсія, %	кумулятивна дисперсія, %
1 (фактор 1)	36,52717	36,5272
2 (фактор 2)	23,45863	59,9858
3 (фактор 3)	15,55066	75,5364
4	9,91643	85,4529
5	4,91811	90,3710
6	3,63311	94,0041
7	2,34880	96,3529
8	1,92171	98,2746
9	1,08830	99,3629
10	0,63710	100,0000

Джерело: розраховано автором

Таким чином, обрані ознаки охоплюють набір показників виробничої діяльності, а також показники використання земельних ресурсів і людського капіталу.

Завданням методу головних компонент є виокремлення та ідентифікація компонент, тобто надання їм певного змісту. У процесі компонентного аналізу сумарна варіація первинних ознак перерозподіляється між компонентами з певними дисперсіями (табл. 1). У такому разі внесок більшості компонент у сумарну варіацію є незначним, а кумулятивна дисперсія трьох перших факторів становить 75,54%.

З метою отримання чітких характеристик факторів застосуємо процедуру їх обертання, тобто перерозподілу дисперсії. У ході побудови моделі головних компонент прийнято надавати перевагу ортогональному обертанню, оскільки при його застосуванні кожний наступний фактор визначається так, щоб максимізува-

ти мінливість, яка залишається від попередніх факторів. Таким чином, фактори стають незалежними, тобто некорельованими.

У програмі Statistica найбільш вживаним є ортогональний метод «варімакс». Цей метод максимізує розкиданість квадратів навантажень для кожного фактора, що призводить до збільшення великих і зменшення малих значень факторних навантажень. Чим менше компонент навантажує ознаку, тим простішою стає її факторна структура; у результаті застосування методу «варімакс» проста структура отримується окремо для кожного фактора. Підсумки моделі головних компонент та їх інтерпретацію наведено в табл. 2.

Слід зазначити, що знак факторного навантаження є важливим лише в тому разі, якщо змінюється всередині групи первинних ознак одного фактора. Тобто зміна знака всередині першого фактора свідчить про різноспрямованість екологічного впливу різних напрямів виробництва. У ході оцінювання рівня економічної безпеки в розрізі регіонів визнається негативною тенденція до максимізації значення першого фактора та мінімізації значень другого та третього факторів.

Таблиця 2

Підсумки моделі головних компонент економічної безпеки сільського господарства за 2012 р.

Первинні ознаки, що ввійшли до складу фактора з навантаженням $a > 0,6$	Інтерпретація змісту фактора
1) питома вага виручки від реалізації окремих видів продукції в загальній виручці сільськогосподарських підприємств: Var3 – зернових і зернобобових ($a=0,82$), Var4 – кукурудзи, соняшника та ріпака ($a=0,73$), Var6 – свиней на м'ясо ($a=-0,90$); 2) Var9 – питома вага сільськогосподарських угідь у загальній площі земель регіону ($a=0,64$).	Фактор 1 – рівень екологічного навантаження на територію регіону внаслідок сільськогосподарської діяльності
1) Var7 – середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві ($a=-0,87$); 2) Var8 – рівень зайнятості в сільській місцевості ($a=-0,92$).	Фактор 2 – складові соціального стану в зоні впливу сільськогосподарського виробництва
1) Var1 – виручка від реалізації сільськогосподарської продукції на одного працівника ($a=0,90$); 2) Var2 – рентабельність сільськогосподарської діяльності ($a=0,80$); 3) Var10 – питома вага посівних площ у сільськогосподарських угіддях ($a=0,65$).	Фактор 3 – рівень економічної ефективності сільськогосподарської діяльності

Джерело: розроблено автором

Приведення показників до стандартизованого вигляду забезпечує порівнянність значень факторів при їх ранжуванні в розрізі регіонів (табл. 3). Ранжування на основі загальної оцінки за сумою зважених факторів дає змогу зробити висновки щодо економічної безпеки сільського господарства регіону. Вищий рівень економічної безпеки обумовлений такими факторами:

- низькою питоною вагою сільськогосподарських угідь у регіонах з переважаючими гірськими рекреаційними зонами (Івано-Франківська, Закарпатська обл.);

- незначною питоною вагою культур, що справляють руйнівний вплив на ґрунти, у загальній виручці від реалізації сільськогосподарської продукції (АР Крим, Івано-Франківська, Волинська, Закарпатська та Черкаська обл.);

- високою ефективністю сільськогосподарського виробництва, що дає змогу забезпечувати вищі соціальні стандарти та потенційно здатне забезпечувати компенсацію екологічної шкоди від монокультуризації та руйнування ґрунтів (Донецька, Київська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська, Львівська та Чернівецька обл.).

Таблиця 3

**Підсумки аналізу економічної безпеки сільського господарства
за головними компонентами в розрізі регіонів за 2012 р.**

Назва регіону, область	Загальна стандартизована оцінка фактора			Загальна оцінка за сумою зважених факторів
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	
Івано-Франківська	-0,41	1,72	2,69	0,49
Закарпатська	-0,02	1,35	1,15	0,19
Донецька	-1,61	1,85	2,23	0,19
Черкаська	-1,74	1,86	2,51	0,19
Київська	-1,79	1,87	2,58	0,18
Чернівецька	-1,36	1,67	1,82	0,13
Дніпропетровська	-1,67	1,70	2,18	0,11
Волинська	-1,28	1,44	1,50	0,07
Львівська	-1,48	1,74	1,30	0,06
АР Крим	-1,59	1,81	1,35	0,04
Херсонська	-1,85	1,77	1,92	0,03
Запорізька	-1,82	1,67	1,95	0,00
Рівненська	-1,71	1,64	1,56	-0,01
Луганська	-2,13	1,80	2,22	-0,03
Харківська	-2,23	1,80	2,36	-0,04
Хмельницька	-2,18	1,69	2,30	-0,06
Житомирська	-1,99	1,62	1,86	-0,09
Миколаївська	-2,36	1,65	2,47	-0,12
Тернопільська	-2,26	1,56	2,20	-0,15
Вінницька	-2,40	1,72	2,10	-0,15
Кіровоградська	-2,62	1,60	2,78	-0,18
Одеська	-2,19	1,52	1,71	-0,20
Полтавська	-2,61	1,77	2,21	-0,21

Джерело: розраховано автором

Низький рівень економічної безпеки відзначається в регіонах із найбільшою питомою вагою сільськогосподарських угідь (Миколаївська, Кіровоградська, Одеська, Тернопільська, Вінницька, Полтавська обл.) і високою часткою у вирощуванні комерційних культур, що руйнують ґрунти (Чернігівська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Луганська, Харківська обл.). При цьому спостерігається нижчий порівняно з іншими областями рівень заробітної плати (Чернігівська, Сумська, Одеська, Тернопільська, Житомирська, Рівненська обл.), зайнятості (Одеська, Полтавська, Кіровоградська, Тернопільська, Миколаївська, Вінницька, Хмельницька обл.) та виручки на одного працівника (Одеська, Вінницька обл.).

Висновки

Проведений аналіз засвідчив, що питання підвищення рівня економічної безпеки сільського господарства знаходяться переважно в площині державного регулювання. Покращення показників економічної діяльності підприємств є швидше ознакою наявності певного потенціалу підвищення економічної безпеки, аніж свідченням її реального зміцнення, особливо за екологічним і соціальним напрямками. Виходячи з парадоксальної «діалектики негативів», погіршення економічної ситуації може в низці випадків призводити до покращення екологічної складової за рахунок скорочення споживання та навпаки. Саме тому політика стримування зростаючої економіки може призводити до загальної стабілізації соціальної та екологічної систем, а подальший екологічний прогрес – до покращення якості життя в тривалому періоді, оскільки він, на відміну від технічного, має системний характер.

Питання забезпечення на державному рівні стійкості сільського господарства є невирішеним, однак світовий досвід свідчить про потребу в зміні пріоритетів внутрішнього управління в бік таких виробничих факторів, як природні ресурси та сільське населення. Зміни останніх часів свідчать про втрату сільським господарством як адміністративної, так і економічної керованості. У цьому контексті завданнями зміцнення економічної безпеки сільського господарства є:

- відмова від неефективних субсидій, розширення сфери застосування системи оцінювання природних ресурсів у грошовому вираженні, досягнення пріоритетності природоохоронного фактора в розрахунку податків, штрафів;
- сприяння виробництву екологічної продукції та використання таких методів господарювання, які відповідають принципам стійкого розвитку;
- спрямування державних інвестицій у природний капітал з метою його відновлення та підтримки;
- підтримка досліджень і розробок, пов'язаних зі створенням екологічно чистих технологій і нових методів агротехніки;
- забезпечення узгодженості між цілями економічної стратегії та цілями в соціальній сфері щодо розвитку сільських територій, підвищення якості та рівня життя сільського населення.

Література

1. Амитан В. Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели / В. Н. Амитан // Економічна кібернетика. – 2000. – № 3-4. – С. 13-20.
2. Бігдан О. В. Теоретичні аспекти екологізації сільськогосподарського виробництва / О. В. Бігдан // Економіка АПК. – 2012. – № 10. – С. 46-51.
3. Варналій З. С. Державна регіональна політика України : особливості та стратегічні пріоритети : монографія / З. С. Варналій. – К. : НІСД, 2007. – 768 с.
4. Жмуденко В. О. Вплив соціальної складової на рівень економічної безпеки України / В. О. Жмуденко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2009. – Вип. 21. – С. 86-91.
5. Попова О. Л. Соціальні і екологічні параметри діяльності сільськогосподарських підприємств : диференціація за економічними класами / О. Л. Попова, Л. Л. Панкратова, М. Г. Бетлій // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 110-125.
6. Статистичний бюлетень «Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах» за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ7_u.htm. – Назва з екрана.
7. Статистичний бюлетень «Посівні площі сільськогосподарських культур під урожай»

за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ7_u.htm. – Назва з екрана.

8. Статистичний збірник «Соціальні індикатори рівня життя населення» за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publposl_u.htm. – Назва з екрана.

9. Сундук А. М. Регіональний вимір економічної безпеки України : монографія / А. М. Сундук. – К. : Логос, 2007. – 182 с.

10. Хромушина Л. А. Еколого-економічна безпека розвитку сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Л. А. Хромушина ; М-во аграр. політ. України, Житомирськ. нац. агроеколог. ун-т. – Житомир, 2009. – 20 с.

11. Шабінський О. В. Економічна безпека підприємств аграрного сектору України : теорія, методологія та механізм реалізації : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.04 / О. В. Шабінський ; ЛНАУ. – Луганськ : ЛНАУ, 2010. – 40 с.

УДК 338.246.87 (477)

С.С. Молодецький
*здобувач кафедри управління
фінансово-економічною безпекою,
Університет економіки та права «КРОК»*

Виникнення та сучасний стан рейдерства в Україні

У статті розкрито поняття «рейдерство», визначено та проаналізовано ознаки рейдерської діяльності. Досліджено основні стадії виникнення та формування рейдерства в Україні.

Ключові слова: рейдерство, недружнє захоплення чужого майна, рейдерські атаки, силове підприємництво.

С.С. Молодецький
*соискатель кафедры управления
финансово-экономической безопасностью,
Университет экономики и права «КРОК»*

Возникновение и современное состояние рейдерства в Украине

В статье раскрыто понятие «рейдерство», определены и проанализированы признаки рейдерской деятельности. Исследованы основные стадии возникновения и формирования рейдерства в Украине.

Ключевые слова: рейдерство, недружественный захват чужого имущества, рейдерские атаки, силовое предпринимательство.